

ՊԵՏՄԵԿԱՆ

ԿԻԼԻԿԵԱՆ ԱՄՐՈՑՆԵՐ

ՀՌՈՍԿԼԱՅԻ ԴՂԵԱԿ

Ձ. — Հռոմկլայ Գստող կաթողիկոս-
նեւ. — Նախընթաց էջերու մէջ տեսանք
բոլոր այն պայմանները. որոնց տակ Ծով-
քի Հայրապետանոցը փոխադրուեցաւ
Հռոմկլայի դղեակը, իբր ապահով վայր։
Թէեւ Հռոմկլայի հաստատուն բնակութիւնը
աւելի ներսէս Շնորհալիի՝ քան Գրիգոր
Պաղլաւունիի անունին յարակցած մնաց,
բայց Աթոռին փոխադրութեան պաշտօնա-
կան բոլոր բանակցութիւնները վարողը,
անոր տիրապետութիւնը, իբրեւ բերդ և
իբրեւ Հայրապետանոց զայն զարդարելն ու
բարեկարգելը, յարակից բոլոր շինութիւն-
ներու հետ «եկեղեցի հրաշազան գմբե-
թարդ» կառուցումը կը պարտինք Պահլա-
ւունիի։ Կարճագոյն ժամանակի մէջ կա-
թողիկոսը իր գործակիցներով կրցաւ նո-
րըստաց Հայրապետանոցը դնել եկեղեցա-
կան աւանդութիւններու և կանոնապահու-
թեան հիմքերու վրայ, ուր հետզհետէ յա-
ռաջացան հօրը պաշտպանութիւնը կորսն-
ցնող և կաթողիկոս հօրեղբօրը հովանա-
ւորութեան ներքեւ մտնող և որդեգրուող
ապագայ Գրիգոր Տղայ կաթողիկոս և նոյն-
պէս եկեղեցական ասպարէզի հետեւող և

ռոցըն սըրբազանից, հրեշտակակերպ տես-
լեամբ արի երջանկին նախնի վըրկային սըր-
բոյն Ստեփաննոսի ըզդրունս երկնից բա-
ցողի և զանդրանիկը Հաւր տեսանողի,
նահատակութեամբ եւ հեղմամբ արեան
մարտիրոսացըն կատարելոց եւ խաչակիր
վարուք ընդ քեզ պըսակելոց, արգահա-
տութեամբ Հաւր մերոյ Գրիգորի Հայաս-
տանեաց լուսաւորչի և յանմերձանալիսըն
նուիրողի, բազկատարածութեամբ միան-
ձանց կատարելոց պըսակելոց ընդ քեզ յա-
ւուրըն մեծի։ Եւ այժմ ողորմեաց մեզ...

Հրատ, Ն. Վ. ԾովԱԿԱՆ

աստիճաններու մէջ յառաջացող Գրիգոր
Ապիրատ կաթողիկոս, Պահլաւունիի Շահան
եղբօր որդին, սովորութեան կարգ անցած
ժառանգական իրաւունքով, Պահլաւունիի
Հռոմկլայ փոխադրուելէն մինչեւ իր մահը
յիշատակութեան արժանի դէպքեր արձա-
նագրուած չեն, աւելի Ծովքի մէջ արդա-
րացուցած ըլլալով իր հայրապետութիւնը։
Հռոմկլայի մէջ ալ նոյն աւանդաւոր, հա-
ւատարիմ ու բարեսիրտ հոգեւորականն է։

Գրիգոր Մագիստրոսի հաւածանքներէն
խուսափելով դէպի Միջագետք իջնող Թոն-
դրակեցիներ սկսան պահ մը դա՛րձեալ
զբաղեցնել կաթողիկոսարանը։ Ասորինբը
իբր աւելորդապաշտութեան շատ աւելի
գիւրամէտ ժողովուրդ մը, Թոնդրակեցի-
ներու այս անգամ, հոգ չէ թէ տարբեր
անունով իրենց մէջ քարոզչութեամբ, կըր-
նային ընդարձակել անոնց գործունէու-
թեան դաշտը, նոր վտանգ մը յառաջա-
ցնելով ռամիկ դասակարգին մէջ։ Պահլա-
ւունի պարտականութիւն համարեց, իբր
առաջին փորձ վարդապետական և խրա-
տական նամակով մը աղանդաւորները ետ
կեցնել իրենց մօլորութիւններէն և նամա-
կին պատրաստութիւնը յանձնեց իր եղբօր՝
Ներսէս եպս. Շնորհալիին։

Բաւական մտահոգիչ խնդիր մըն էր
նաեւ Կիլիկիոյ Թորոս և Լամբրոնի Օշին
իշխաններու հակառակութիւնը։ Գրիգոր
Պահլաւունի Ներսէս եղբայրը կարգեց նախ
բանազնաց և յետոյ հաշտարար, վերջ տա-
լու համար իշխաններու մրցակցութեանց,
այնպիսի փափուկ ատեն մը մանաւանդ
երբ Բիւզանդիոնի Մանուէլ Կոմնենոս կայսր
հաշտ աչքով չէր դիտեր Թորոսի յառաջա-
ցումը, ի վնաս Յոյներուն ընդարձակելու
նպատակով իր իշխանութեան սահմանները։
Շնորհալի յաջողութեամբ կատարեց հաշ-
տարար պատգամաւորի իր դերը որ այնու-
հետեւ Լամբրոնի իշխանները Կիլիկիոյ իշ-
խաններուն զխաւորութիւնը ճանչնալով,
համերաշխ գործակցութիւն հաստատեցին
իրարու հետ։ Շնորհալի Օշին իշխանի հետ
եկաւ Մամեստիա՝ ուր կը նստէր Բիւզան-
դիոնի կայսերական դուքսը Ալեքս որ ու-
ղելով օգտուել Շնորհալիի ներկայութենէն,
որ իբր յստիական Առաջնորդ Հայոց»,
կրնար իրեն բաւարարութիւն տալ և բա-
ցատրել Քրիստոսի եկեղեցւոյ մէջ գոյու-

թիւն ունեցող պառակտութիւններուն պատճառները: Դաւանական և ծիսական կարեւոր խնդիրներու վրայ երկար վիճաբանելէ յետոյ Ալեքս իշխանի խնդրանքով Ներսէս Շնորհալի Մամեստիոյ մէջ խմբագրեց Հայց. եկեղեցւոյ «Հաւատոյ Գիրքը» և Օշինի հետ Համբրոն վերադառնալէ և հոն պահ մը հանդիստ առնելէ յետոյ կը վերադառնայ Հոռմկլայ, իր նախապատիւ եղբօր Պահլաւունիի մօտ, 1165 տարւոյ ի վերջ, երբ սա 53 տարիէ ի վեր կը վարէր իր Հայրապետանոցին գործերը, աւելի քան եօթանասնամեայ, վիշտերու տակ ընկճուած և հիւանդութիւններով ալ տկարացած: Այս պայմաններու տակ կաթողիկոսը կ'ուզէ գործէ քաշուիլ և Աթոռին պարտաւորութիւնները վստահիլ իր Շնորհալի եղբօր: Պահլաւունի յարգելով օրինապահութիւնը ժողովի կը հրաւիրէ թեմերու եպիսկոպոսները, վարդապետներն ու վանականները և ժողովական որոշմամբ կը հաստատուի Ներսէսի ընտրութիւնը և 1166 Ապրիլ 17ի Ծաղկազարդի օրը կը կատարուի ձեռնադրութիւնն ու օծումը, իբր օգնական աթոռակից, քանի որ Գրիգոր Գ. ողջ է ու կը վախճանի գրեթէ տարի մը յետոյ, 1166ի Օգոստոս 8ին, ու կը թաղուի Հոռմկլայի մայր եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ: Թէև շատ երիտասարդ տարիքի մէջ աթոռ բարձրացած, Պահլաւունի ցոյց տուաւ սակայն փորձառու անձի արդիւնքները և գովեստով յիշատակուած Ֆնաց իր անունը, աւելի վարչական արդիւնաւորութեամբ՝ քան գրական վաստակներով, ուր ոչ նուազ կարողութեամբ ի յայտ եկաւ ս. գրական թարգմանութիւններով և ինքնագիր շարական ու տաղերով: Հոգիով ալ բարձր Ֆնաց իբր բարեգործ ու եկեղեցւոյ պայծառութեանը նախանձախնդիր Հայրապետ որ ոչ միայն իր ազգէն պատուութեցաւ այլև օտար թագաւոր ու իշխաններէն ևս գնահատուեցան իր բարեմասնութիւնները: Հայ. եկեղեցին թէև տօնելի սուրբերու կարգը չէ դասած զինքը, սակայն անցուցած է Յայսմաւուրքի մէջ ու պատարագի մէջ կը յիշատակէ Գրիգորիսեանց հովուապետաց անունը, մեծ ու փոքր վկայասէրներով ընդհանրապէս (*):

Ծովքի զղեակին մէջ շուրջ 1100ին ծնած և Շուգրի կարմիրվանքի վանահայր Ստեփանոս Մանուկ վարդապետի ձեռքին տակ ուսած Սուրբ Նեսեւս Դ. Կլայեցի Միջին դարու մեր եկեղեցական պատմութեան մէջ պիտի ֆնայ ամենէն լուսաւոր դէմքերէն մին, արժանի ո'չ միայն Շնորհալի կոչման, այլև վարչական բարձր կարողութիւններով օժտուած և պատմական շատ փափուկ շրջանի մը մէջ իր եկեղեցիին պայծառ զիմագիծը Հոռովմի, Բիւզանդիոնի և Ասորական եկեղեցիներուն ձանձնող հայրենասէր կաթողիկոս: Օժտւած նմանապէս բանաստեղծական և երաժշտական տաղանդով, Շնորհալի դարերու ընթացքին և մինչև այսօր ապրեցաւ ու կը շարունակէ ապրիլ մեր ժողովուրդի հոգիին մէջ, նոյնացած անոր հետ իբր հարազատ զաւակը իր հոգեսէր ազգին: Գրական վաստակներով որքան հարազատ զաւակը իր հոգեսէր ազգին: Գրական վաստակներով որքան հարուստ, ֆնաց նաև վարչական անժխտելի անձ, հայրապետութեան կարճատե շրջանին իսկ ցոյց տալով իր անհուն սէրը իր եկեղեցիին, անոր ամէն աստիճանի սպասաւորներուն և ժողովուրդին, բոլորին մէջ արթնցնելով ու զարգացնելով բարոյական պարտաւորութեանց գիտակցութիւնը: Իր «Ընդհանրական Թուղթը», իբր տիպար գրութիւն մը իր տեսակին մէջ, կը շարունակէ այսօր ծառայել եկեղեցական կանոններու և բարեկարգութեան լաւագոյն ուղեցոյցը: Հոն, իր Ընդհանրականին մէջ, Շնորհալի ի յայտ կուգայ խոստապահանջ Հայրապետը, ծանօթ բոլոր այն մոլութիւններուն՝ որոնք հայ անպարտաճանաչ և անհոգ եկեղեցականներունը եղան, հայրապետներէն սկսած մինչև սարկաւազները, իր խստութեան միացնելով արդարև գորովալի հօր մը քաղցր ու համոզիկեր շունչը:

Հոռմկլայի զղեակ Հայրապետանոցը այլևս հոգեւոր վերին պաշտօնատունն է Հայց. եկեղեցիին, իր բարեգարգութեամբն ու ներշնչած պատկառանքովը և հակառակ հայ իշխանական արքունիքէն ու զինուորական կեդրոնէն հեռու գտնուելուն, ու նոյնիսկ Հալէպի մահմետական սուլթաններուն գերիշխանութեան տակ, կը ֆնայ իր հոգեւոր բարձրութեան վրայ, մշտական

(*) Ազգապատում՝ Ա. Հառը, էջ 1349 - 1391:

յարաբերութեամբ արքունիքին ու զօրապետներուն ու մինչև Արեւելեան Հայաստանի Թեմակալներուն հետ: Պահաւունքի վերջին տարին Բիւզանդիոնի և Հռոմկլայի մէջ սկսած բանակցութիւնները կը շարունակուին Շնորհալիի օրով, երբ ինքն էր վարդապետ յոյ բանակցութիւնները: Բիւզանդիոնի Մանուէլ կայսր, Ղուկաս Պատրիարք և արքունական ու սինոտական շրջանակները քաջալերուած Շնորհալիի պատգամաւորութեան մէջ ցոյց տուած սիրալիր, եղբայրական վերաբերմունքէն և «Հաւատոյ Դիր»ին մէջ յայտնած իմաստուն գաղափարներէն, նոր փորձի մը ձեռնարկեցին, յօգուտ եկեղեցական միութեան և իմացուած չըլլալով որ Դրիզոր Պահաւունքի արգէն վախճանած է, Մանուէլ կայսեր կողմէ նամակ մը գրուեցաւ և հայազգի Սմբատ պալատականին հետ ղըրկընեցաւ Հռոմկլայ, հրաւիրելով Շնորհալին՝ որ Կ. Պոլիս երթայ ու «ամենայն զգուշութեամբ և պատրաստութեամբ և սրբազան պատրիարքին ու սուրբ աստուածային ժողովին հետ» միութեան գործը քննեն ու կարգադրեն: Մանուէլի հրաւերը քաղաքավարութեան և եկեղեցական կանոններու և պատշաճութեանց դէմ էր և վիրաւորական: Ներկայիս տիրող աշխարհիկ մտայնութեամբ իսկ շատ աւելի կը յարգուին պատշաճութիւնները երբ բարձրաստիճան հոգեւորական մը կը հրաւիրուի պարզ հանգէսի մը կամ պաշտօնական սեղանի մը: Դիտենք որ շատ հինէն սիրալիր եղած չէ Բիւզանդիոնի արքունիքին ու «Տիեզերական» պատրիարքութեան յարաբերութիւն ու վարմունքը դէպի հայ արքունիքն ու հայ կաթողիկոսութիւնը, բայց այն օրէն ի վեր որ կայսրութեան հարաւրեւելեան նահանգներուն վրայ աւելի քան դարէ ի վեր հայկական իշխանապետութիւն մը կազմուած էր և ազգին հոգեւոր նուիրապետութեան բարձրագոյն աթոռը նոյն իշխանութեան սահմաններուն մէջ էր ու կայսրութիւնը տակաւ կը տկարանար սահմանակից այլազգ պետութիւններէն, ժամանակը պատեհ էր որպէս զի բոլոր քրիստոնեաները մէկ հօտի վերածելու երազային ծրագրով, Հայ. եկեղեցին իր քաղաքական ու զինուորական իշխանութեամբ առնէր իր հոգեւոր իրաւասութեան

տակ ու Կիլիկեան նորահաստատ իշխանութիւնը տակաւին չզօրացած ու չընդարձակուած, զայն վերածէր գաղթային կիսանկախ ճորտութեան մը: Այս էր Մանուէլի հետապնդած գաղտնի մտադրութիւնը, համաձայնութեամբ ու զրգոււմով պատրիարքին, սինոտին ու զինուորական պետներուն: Բիւզանդիոնի կայսերական ու եկեղեցական իշխանութիւնները Հռոմկլայի որքան զինուորական, նոյնքան հոգեւորական բերդին մէջ իրենց դէմ կը գտնէին Պահաւունքիներու արիւնէն սերած Շնորհալի մը, որ պատեհ ժամուն կարող էր առիւծի մը պէս մօնչել, երբ հարցը Հայ. եկեղեցին իր անկախութենէն զրկելու շուրջ կը դառնար: Կաթողիկոսը շուտով ըմբռնեց կայսերական նամակին գաղտնի ծալքերը և ճարտարամիտ նրբութեամբ ուղեց Յոյներուն գլուխը դարձնել անոնց կազմած նենգամիտ ծրագիրը: Ոչ միայն կը մերժէ քաղաքավար դարձուածներով Բիւզանդիոն մեկնել կամ տեղը փոխանորդ մը ղրկել, այլ հայ հոգեւորականի վեհանձնութեամբ կայսրը կը հրաւիրէ «արեւելք գալ», որպէս զի կարենայ իր աչքերովը տեսել թէ հայ ժողովուրդն ու հայ հոգեւորականութիւնը ինչպէս կապուած են Հայ. եկեղեցիին, անոր գաւառութեանն ու աւանդութեանը և կարենայ իրմէն լսել բոլոր այն նենգութիւնները և նեղութիւնները՝ որոնք հայ ժողովուրդին վրայ գործադրելու զուգացաւ յոյն հոգեւորականներէն և զինուորականներէն: Որպէս զի Բիւզանդիոն իր սինոտով ու արքունիքով կարենար աւելի յանձնապատասխան կերպով պատասխանել «վասն միաբանութեան հաւատոյ» Հռոմէն եկած հրաւերին, փորձեց դարբնու իր անկախութիւնը պահել գիտցող Հայ. եկեղեցին և անոր միջոցաւ ասորական եկեղեցին իր մէջ ձուլած ներկայացնել: Քաջասիրտ կաթողիկոսը համաձայն էր քրիստոնէական միաւորութեան, բայց չէր հանդուրժեր երբեք որ անջատ ու իր անկախութիւնը պահած եկեղեցիներէն մին իրր ծառայ կամ հպատակ ընդունուէր քրիստոնէութիւնը իր իր սեպհական ստացութիւնը նկատած Հռոմի կամ Բիւզանդիոնի եկեղեցիներէն: Դժբախտութիւն մըն է որ ո՛չ Հռոմ և ո՛չ ալ մանաւանդ Բիւզանդիոն, տարուած կրօնական

մոլեռանդութենէ, չկրցին տեսնել այն ահաւոր վտանգը որ բոլոր քրիստոնեաներուն կը սպառնար Մերձաւոր Արեւելքի մէջ իսլամութեան զօրանալովը: Եկեղեցական միութեան անկեղծ ու տրամաբանական համոզումը Շնորհալիի և իր ազգին քով շատ աւելի հրամայական պահանջ էր քան Յունաց մօտ, որ միութիւնը եղբայրական համագործակցութեան մէջ փընտուելու տեղ, փառքի և տիրապետութեան մէջ որոնել սիրեցին, մինչև որ հարաւային անապատներու աւազուտ ամայքներէն բարձրացող փոթորիկը եկաւ ու կլանեց քրիստոնէական բարոյականով սնած ընդարձակ տարածութիւններ: Ինչպէս Ալեքս իշխանին ուղղած հաւատոյ առաջին գրին՝ ու Մանուէլ կայսեր ուղղած երկրորդ գրին մէջ ևս Շնորհալի կը ներկայանայ Հայց. եկեղեցւոյ աւանդութիւնը յարգող հոգեսէր ու ազգասէր Հայրապետը:

Երբ Շնորհալին եկեղեցւոյ զիրքը հաստատուն պահելու մտադրութեամբ կ'աշխատէր, ասդին կիլիկիոյ իշխանութիւնը նոր պատահարներու առջև կը գտնուէր: Թորոս իշխանապետ կը վախճանէր 1168 Մայիս 11ին, որով իր անչափահաս Ռուբէն որդին յաջորդ հռչակուեցաւ իր Թովմաս իշխան մեծ հօր խնամակալութեամբ: Թորոսի եղբայրը Մլեն Հալէպի սուլթանին բանակով Թովմասի վրայ եկաւ ու զայն ստիպեց ապաստանիլ Անտիօքի լատին իշխաններու մօտ և մանուկ Ռուբէնն ալ փախցուցին Հոռմկլայ, Շնորհալիի պաշտպանութեան և հոն ալ մեռաւ անծանօթ պարագաներու տակ: 1170ին երբ Մանուէլ կայսր հունգարական և սերպիական պատերազմներէն յետոյ երկիրը պահ մը հանգարտած տեսաւ, դարձեալ ձեռք առաւ հայոց հետ միաբանելու խնդիրը և այս անգամ թղթակցութեան ձեւը փոխելով, Հոռմկլայ զրկեց երկու պատգամաւոր, Թէորիանոս Մագիստրոս և հայազգի Յովհ. Ութման կրօնաւորը, որոնք կայսերական նամակով ներկայացան Շնորհալիի, կրկնեցին առաջին երկու բանակցութիւններով յուզուած խնդիրները և Շնորհալիի տուած նոր գրութեամբ մը վերադարձան Բիւզանդիոն: Ներսէս հայրապետական գործունէութեան յիշատակներուն կապուած մնացած է Արեւորդիներու դարձը, սա ալ հայ թոնգրակեցիներու

նման աղանդ մը: Ասոնք արեւի պաշտամունքին համընթաց, կը պաշտէին սատանան ու բարտիի ծառը, ներկայ եէզիտիներու կրօնական պաշտամունքը յիշեցնող: Ասոնցմէ խումբ մը փափաքելով Հայ. եկեղեցիի գիրկը ընդունուիլ, Շնորհալի իրեն յատուկ քրիստոնէական ոգիով, կը հրաւիրէ զիրենք խոստովանութեան, մկրտութեան և հաղորդութեան, քահանաներուն հրամայելով անոնց հոգեւոր մատակարարութիւնը: Ծիսական գործերու կարգին Վարդան պատմիչ կը գրէ որ Շնորհալի իր եօթը տարուան կաթողիկոսութեան տարիներուն միայն եօթը եպիսկոպոս ձեռնադրեց: Յարաբերական գործերու կարգին զիտելի է որ Շնորհալի ճանչցուած է միշտ անկեղծ բարեկամ մը Յոյն և Ասորի եկեղեցիներուն և եկեղեցական միութեան համար յստակօրէն յայտնած է իր տեսակէտը: Թէև 1172 տարւոյ վերջերը Բիւզանդիոնէն զարձեալ Հոռմկլայ կը հասնին Թէորիանոս Մագիստրոս և Յովհաննէս Ութման վանահայր, շարունակելու համար ընդհատուած բանակցութիւնները, բայց նոյն քաղաքավար բայց անզիշող Շնորհալին Մանուէլ կայսեր և Միքայէլ պատրիարքի առաջադրած ինը պայմանները կը մերժէ ընդունիլ, այս անգամ ևս յայտնելով այն՝ ինչպէս որ արտայայտուած էր նախորդ բանակցութիւններուն, փափկութեամբ յիշեցնելով որ առանց աղգային ժողովի և Արեւելեան եպիսկոպոսներու և վարդապետներու հետ համաձայնութեան, ի վիճակի չէր պատասխանելու և թէ ձմեռ եղանակին անհնար էր ժողովի գումարումը: Պատգամաւորներ ստանալէ յետոյ կաթողիկոսին զոյգ նամակները, կը դառնան Կ. Պոլիս: Շնորհալի թէև կը ծրագրէ, հակառակ իր հիւանդագին վիճակին, ազգային-եկեղեցական ժողով գումարել, բայց պատմական ոեւէ փաստ չկայ հաստատող որ բոլոր թեմերուն չըջաբերական հրաւեր զրկած և ժողով գումարուած ըլլայ, նոյնիսկ ուղեւոր օգտուելի իր մահուան առթիւ Հոռմկլայ հաւաքուած եպիսկոպոսներու ներկայութենէն: Բիւզանդական կայսրութեան և Յոյն պատրիարքութեան համար կիլիկեան նորահաստատ իշխանութիւնը կիսանկախ վիճակ մը ունէր ու անոր սահմաններուն մէջ գտնուող քրիստոնեայ հայեր

պէտք է ընդունած ըլլային յունադաւանութիւնը, առանց խորհելու որ անցեալի բոլոր փորձերը ապարդիւն մնալով, ի զուրէր նորը փորձել։ Իրողութիւնը այս ըլլալով մէկտեղ, յայտնի էր որ Շնորհալիի գրութիւնը փափուկ էր, տեսնելով որ Կիլիկիոյ և Լամարոնի իշխող իր որդիները կը գտնուէին բիւզանդական թեւարկութեան տակ ու բանակցութեանց ընթացքին անդգոյշ քայլ մը կրնար վտանգել իշխանութեան գիրքը։ Ու նոյն հոգեկան ճմուռներու տակ չկրնալով բարդութիւններու տոկալ 1173 Օգոստոս Աստուածածնայ տօնի օրերուն կը վախճանէր 73 տարեկան հասակին մէջ, իր հովուած եկեղեցին իր բոլոր աւանդութիւններով փոխանցելով իր յաջորդին։ Մեծ են իր թողած վաստակները։ Հայկական ժամագիրքը՝ զոր ամբողջութեամբ գոց կ'արտասանէ ինչպէս հայախօս, նոյնպէս թրքախօս, արաբախօս ու քրտախօս հայը, ծայրէ ծայր լեցուն են իր շարականներով, բոլորն ալ իր կողմէ եղանակաւորուած։ Մեր շարականներուն մէջ ընդարձակ ցուցակ մը կը կազմեն իրեն վերագրուածները, առանց հաշուելու բազմաթիւ մեղեդիները, տաղերը և գանձերը, թէ՛ երգելով և թէ՛ գրելով, իբր երաժշտութեան վարպետ։ Հնագոյն ժամագիրքերու բաղդատական քննութեամբ կը տեսնենք որ Շնորհալիի մահէն երկար տարիներ յետոյ, իր յօրինած երգերուն ու տաղերուն մեծ մասը դեռ անցած չեն կանոնական ժամագիրքերու մէջ և ԺԳ. դարու վերջերն է որ մօտաւոր նոյնութիւն մը կը տեսնենք ժամագիրքերու և շարականներու մէջ։ Երբ Ե. դարէն յետոյ փակուած կը տեսնենք տօնելի սուրբերու ցանկը, նկատելի է որ Օձնեցիէն ու Նաբեկացիէն յետոյ, Կլայեցին ունինք միայն Տօնացոյցի անցած, ինչ որ կը յատկանշէ իր աղօթմանութիւն ու սրբակեաց, ճշնոդական կեանքը^(*)։

ԱՐՏԱԽԱՋԴ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

(Շարունակելի)

ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ

ՖԻՐԱՆՍԱԿԱՆ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ

ԵՐԵՔ ՍԻՒՆԵՐԸ

III.

ՏՊԱԽՈՐԱՊԱՇՏ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԻՒՆ

Ֆակէի վերլուծական և վերկառուցական քննադատութեան քով, և dogmatisme-ին դէմ, Պրիւնըթիէրով ներկայացուած, կը կանգնի Տպաւորապաշտ Քննադատութիւնը, պատկերազարգուած՝ Jules Lemaître-ով և Anatole France-ով։

Երբ մէկը սկսի Ֆակէէ գիրքի մը ընթերցումը, աւարտելէ ետք Պրիւնըթիէրէ երկ մը, օտար տեղ չգգար ինքզինք։ Հակառակ տարբերութեան՝ ոճի, մեթոտի, թօնի և մթնոլորտի, երկու քննադատներուն միջև կան շատ նմանութիւններ։ Աննկատ թողունք, սա վայրկեանին, ամենէն աւելի տեսանելին, այսինքն յաճախակի նոյնութիւնը եզրակացութիւններու որոնց կը յանգին իրենց ուսումնասիրութիւններուն մէջ։ Այս նոյնութիւնը կամ նմանութիւնը, որքան ալ ուժգին ըլլայ, կարելի է զայն նկատել պատահական, և մերժել ամէն վարկ հետեւութեանց որոնք զայն պիտի առնէին որպէս մեկնակէտ։

Բայց որքա՞ն ուրիշ շփման կէտեր՝ երկու երկերուն, երկու հեղինակներուն միջև։ Պրիւնըթիէրին ինչպէս Ֆակէին մօտ, կը գտնենք ստուգութեան նոյն ցանկութիւնը, աւելի՛ տաժանելի, աւելի ցաւագին առաջինին մօտ, աւելի՛ խաղաղ, աւելի վստահ երկրորդին մօտ, նոյն կասկածը՝ ենթակայականութենէն, աւելի զայրացկոտ և կատաղի մէկ կողմէն, աւելի հանգարտ և նուազ չարակամ միւսէն։ Նոյն հոգը վերջապէս, երկուքին ալ մօտ, կարելի եղածին չափ պակաս հակասելու ինքզինք, ստանալու համար մեր վստահութիւնը, արժանի նկատուելու՝ իբր վստահելի առաջնորդ ամէն ընթերցողէ որ կը փափաքի չթափառիլ գրականութեան փապուղին մէջ։

(*) Ազգապատում՝ անդ, էջ 1399 - 1446։